

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.3.3.1>**І. З. Криховецький**кандидат економічних наук
Університету Короля Данила

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ЕТАПИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РУХУ ГАЛИЧНИНИ ХІХ СТ.

Метою статті є визначення основних етапів трансформації і розвитку основних суспільно-політичних течій галицьких українців, зокрема на організаційному та політичному етапах. У статті виокремлюються основні етапи становлення та розвитку суспільно-політичних рухів галицьких українців у другій половині ХІХ – початку ХХ ст. Основна увага акцентується на організаційний та політичний етапи розвитку русофільської та народовської течій, що хронологічно відповідало 1848-1890 рр. Запропоновані назви кожного із згаданих етапів, свідчать не тільки про світогляд та ідеологічну спрямованість руху, а й про політико-правову складову. Власне для русофілів та народовців організаційний етап відбувався одночасно – з 1848 до 1869 р. Встановлено, що створення у 1861 р. Галицького сейму та виборчі кампанії до нього сприяли консолідації українського національного руху, а тому відбувалося зближення русофілів та народовців, які тільки разом могли отримати достатню кількість посольських мандатів та ефективно конкурувати з поляками. Тільки на початку 1870-х рр. між русофілами та народовцями сформувалися основні ідеологічні відмінності, що зберігалися і до початку ХХ ст. На відміну від організаційного, політичний етап для русофілів та народовців розвивався паралельно. Вказується, що русофіли були творцями першої політичної організації «Руська Рада», яка протягом 1870-х рр. забезпечила їх фактичне домінування в українському національному русі Галичини. Показово, що ініціаторами створення «Руської Ради» були саме народовці, які згодом через політичні розбіжності, залишили цю організацію і в 1885 р. започаткували власну політичну інституцію «Народна рада». Власне 1880-ті рр. стали часом активізації народовської течії, яка одночасно обрала для себе ненасильницький варіант внутрішньої боротьби з русофілами, що у було виправдано з огляду на польську сеймову більшість. Стосовно радикалів, то вони на відміну від русофілів та народовців пройшли організаційний та політичний етапи найбільш швидко і з моменту виникнення на початку 1870-х рр. у 1890 р. створили першу політичну партію класичного типу Русько-Українську Радикальну Партію.

Ключові слова: Галичина, Австрійська імперія, Галицький сейм, русофіли, народовці, сеймова діяльність, політизація.

Постановка проблеми. Слабкий соціально-економічний розвиток Галичини, зокрема її східної частини де більшість становили українців, не був перешкодою до активізації українського національного руху. Активізація останнього обумовлювалася реформами в душі освіченого абсолютизму останньої третини ХVІІІ ст., які проводилися в імперії Габсбургів. Ліквідація особистої залежності селян, освітня і особливо релігійні реформи стали вагомими передумовою для активізації українського руху, керівний провід в якому займало духовенство.

Однозначно, що активізація суспільно-політичного руху відбулася під впливом національно-культурного відродження першої третини ХІХ ст. коли центрами національного відродження українців спершу був Перемишль, а з 1830-х рр. – Львів. Черговим етапом активізації політичних течій українців стала загальноєвропейська революція «Весни народів» 1848–1849 рр., коли було сформовано передумови для політизації українського національного руху, а створена у травні 1848 р. Головна Руська Рада, сформувала чітку політичну про-

граму дій, яка передбачала поділ Галичини за національною ознакою, та надання українській східній частині широких національно-політичних і культурних прав. Більше того, саме в той час українці Галичини та Буковини отримали перший досвід парламентської діяльності і на загальноімперському рівні задекларували наявність «українського питання».

В час революції чітко виокремилася чотири основні течії в українському національному русі: австрофільська, русофільська, полонофільська та українофільська. Традиційно українськими були тільки русофільська та українофільська течії, які безпосередньо асоціювалися з Галичиною і кожна з них відстоювала ідею національно-територіальної автономії. Тільки русофіли були прихильниками такої автономії у складі Російської імперії, а українофіли – у складі Австрійської. У 1870-х рр. виникає нова суспільно-політична течія – радикальна, представники якої акцентували увагу не на національному, а на соціальному питанні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Досліджувана проблема досить активно вивчається українськими правниками та істориками права. Однак, поза увагою дослідників залишається вплив сеймової діяльності на трансформацію політичних ідей представників русофілів, народовців та радикалів.

Методологічною основою нашого дослідження стали праці таких українських вчених, як О. Аркуші, Л. Ілина, В. Кудлач-Мельник, В. Лавринюка, К. Левицького, О. Мончаловського, М. Мудрого, І. Райківського, Т. Слотюка, О. Сухого, І. Чорновола, Б. Янишина та ін.

Метою дослідження є визначення основних етапів трансформації розвитку основних суспільно-політичних течій галицьких українців, зокрема на організаційному та політичному етапах.

Виклад основного матеріалу дослідження. У другій половині XIX ст. в українському суспільно-політичному русі Галичини чітко вирізнялися три політичні течії – русофільська, народовська та радикальна. Формування перших розпочалося в умовах загальноєвропейської революції «Весна народів» 1848–1849 рр., а організаційне оформлення відбулося після створення Галицького сейму та сеймової діяльності представників згаданих політичних рухів. Натомість радикали сформувалися у 1870-х рр. і на відміну від двох інших рухів акцентували свою увагу не національно-політичних, а на соціальних питаннях. Усі згадані суспільні течії представляли різні поко-

ління галицького політикуму, а тому вони ідеологічно і свідомісно відрізнялися.

Найбільш дослідженими зі згаданих суспільних рухів є русофіли та народовці. Власне в еволюційній складовій русофільського руху прийнято виділяти чотири окремі періоди: 1) 1848–1870 рр.; 2) 1870–1890 рр.; 3) 1890–1900 рр.; 4) 1900–1914 рр. [1, с. 237–258]. Автори цієї періодизації, львівські дослідники О. Аркуша та М. Мудрий вставляли в кожен зі згаданих періодів зміст і прослідковували еволюцію русофільського світогляду. На нашу думку, кожен з цих періодів можна кваліфікувати за формою та ступенем організаційного оформлення, як організаційний; політичний; трансформаційний; світоглядний відповідно. Запропоновані назви кожного із згаданих етапів, свідчать не тільки про світогляд та ідеологічну спрямованість руху, а й про політико-правову складову. В плані нормотворчої діяльності представників русофільської течії, найбільш вдалими для них були 1860–1880-ті рр., коли вони домінували в українському національному русі, а переломним моментом цього етапу стало створення політичного товариства «Руська Рада» у 1870 р.

Подібні етапи розвитку властиві й народовській і радикальній течіям українського суспільно-політичного руху Галичини. Єдине, що вони не співпадають хронологічно, але і народовці радикали пройшли організаційний та політичний етап.

Власне для русофілів та народовців організаційний етап відбувався одночасно – з 1848 до 1869 р. Народовці вийшли із середовища русофілів, які активно почали відстоювати ідею панславізму. Також русофіли почали виразно демонструвати симпатії до імперії Романових і так само, як поляки заперечувати національну ідентичність місцевих українців. Після створення Галицького сейму в 1861 р. і активізації польсько-українського протистояння, частина українських послів, очолюваних Ю. Лаврівським сформували окрему сеймову групу, що була готова йти на політичний компроміс з польською більшістю задля задоволення рядку культурно-освітніх питань. Ці послі одночасно намагалися шукати компроміс із русофілами, які створили власну політичну організацію «Руську Раду» [1, с. 237–238].

Власне і русофіли і народовці сформувалися як світоглядна протидія чимраз зростаючій колонізації і були першою спробою організувати активні політичні сили галицького українства. Впродовж 1848–1860-х рр. галицькі українці

перебували в пошуку власного світоглядного орієнту. Вагомий вплив на їх ідеологічну платформу справила концепція панславізму та стосунки з громадсько-політичними діячами Наддніпрянщини. Під впливом останніх було запозичено концепції, так званої «Малої Русі», яка аргументувала національну та культурну окремішність українства, але не розглядала концепції самостійності українських земель, що закономірно звертало увагу її прихильників у бік панславізму. Слушною в цьому плані є думка О. Сухого, що русофіли не бачили в концепції «Малої Русі» місця для «галицьких русинів, ані їх відношення до всеруського простору» [12, с. 286]. За таких умов, русофіли з огляду на протистояння з поляками, почали орієнтуватися на Наддніпрянщину і шукати вирішення проблеми галицького українства і його місця в майбутніх державницьких концепціях в українців Російської імперії. Однак склалася парадоксальна ситуація, коли останні теж не мали відповіді на це питання, були втягнені в загальноросійський політичний простір та мало цікавилися Галичиною, не надаючи їй більшого значення в розв'язанні проблем національного розвитку [13, с. 286].

Створення у 1861 р. Галицького сейму та виборчі кампанії до нього сприяли консолідації українського національного руху, а тому відбувалося зближення русофілів та народовців, які тільки разом могли отримати достатню кількість посольських мандатів та ефективно конкурувати з поляками. Окрім того, молоде покоління народовців, так само, як і русофіли орієнтувалися на національно-політичні ідеали, що формувалися в Наддніпрянщині, зокрема підтримували тісні стосунки з представниками громадівського руху. Спільним для обох течій була теза про належність галицьких русинів до 18-мільйонного українського («малоруського») народу, окремого від польського та російського [10, с. 161].

Тільки на початку 1870-х рр. між русофілами та народовцями сформувалися основні ідеологічні відмінності, що зберігалися і до початку ХХ ст. Перші асоціювали себе, як історична партія і постійно апелювали до минулого Київської Русі та Галицького князівства, тоді, як народовці опиралися на історію власного народу, яку вони виводили з часів козацтва [15, с. 91]. При цьому, саме початок 1870-х рр. став часом політизації національних рухів і формування власних політичних організацій. Так, русофіли створили «Руську Раду», а народовці «Народні Раду». При цьому, остання була заснована тільки 1885 р. і так само, як «Руська Рада»

вважала себе послідовницею політичних ідеалів Головної Руської Ради 1848 р.

Ключовим у розмежуванні русофілів та народовців стало мовне питання. В основу їх ідеологічного стереотипу було покладено національну парадигму, створену Т. Шевченком та іншими членами Кирило-Мефодіївського товариства. Вони акцентували увагу на необхідності запровадження фонетичного українського правопису розробленого П. Кулішем, так звана «кулішівка» [7, с. 267].

Натомість русофіли були противниками «кулішівки» та всіляко поширювали ідеї панславізму. Характерно, що активізації діяльності русофілів сприяли конституційні перетворення імперії Габсбургів 1860-х рр., які гарантували народам широкі права і свободи. З огляду на те, що слов'янські народи Австрійської імперії становили, як більшість території, так і більшість населення, ідеологія панславізму отримала широку підтримку. Більше того, у серпні 1862 р. з нагоди «тисячоліття Росії», указом імператора було нагороджено 30 слов'янських діячів, з яких троє були галичани: М. Куземський (орден св. Анни 2-го ступеня з імператорською короною), І. Головацький (орден св. Володимира 4-го ступеня), Б. Дідицький (орден св. Анни 3-го ступеня) [12, с. 376]. В наступні два десятиліття Російська імперія допомагала галицьким русофілам і фінансово, що в кінцевому випадку призвело до посилення уваги австрійської влади за діяльністю цієї суспільно-політичної течії та вжиття заходів по обмеженню її активності.

Для підтримки русофілів, імперія Романових вдавалася і до різного роду зловживань і просування в політичний простір Австрії, вигідних їй політиків. Прикладом може стати відомий галицький русофіл М. Антоневич, який був племінником Я. Головацького та підтримував стосунки з відомим російським пропагандистом М. Раєвським. Упродовж 1870-х – 1880-х рр. М. Антоневич зарекомендував себе активним політичним діячем, постійно обирався до Галицького сейму, та був одним із найініціативніших послів. М. Антоневич був одним із найбільших противників угодовської кампанії «нової ери», яка реалізовувалася за ініціативи народовців у 1890–1892 рр. [14, с. 187].

Така ситуація призвела до того, що польський політик Галичини почав підтримувати народовців, як єдину силу, що могла сформувати альтернативу русофілам. Формально, ідеологом галицького народовства можна вважати ідейного лідера «Руської трійці» М. Шашкевича. Згідно

твердження К. Левицького початком формування народовської течії, так само, як і русофільської є 1848 р. Характеризуючи ідеологічний вплив згаданого М. Шашкевича, він писав, що «його заповіт підняли народовці з 1848 року, кладучи перші основи до національної будівлі» [5, с. 7–9].

Показово, що з одного боку, русофіли зазнавали тиску з боку польської адміністрації Галичини та офіційної імперської влади, а з іншого – відчували підтримку від місцевої української інтелігенції, яка розчарувалася в політиці Відня стосовно поступок на користь поляків та бажання останніх налагодити стосунки з народовцями.

Вагомим підґрунтям поширення русофільських тенденцій було і поширення серед галичан самоназви «русини», що було прямою відсилкою до «Київської Русі» та загальнослов'янської народності. Більше того, русофіли, не задаючись питанням окреслення етнічних меж українства, ототожнювали українців з поняттям «русский народъ», а жителів Галичини називали «русини Галиції» [3, с. 9]. Один із ідеологів русофільства О. Мончаловський писав, що русини Галичини є тільки «разновидность русскаго народа», тому усі жителі Галичини, зваючи на наукові аргументи, культурні звязки є частиною «всего русскаго народа» [6, с. 9]. Схожих думок дотримувався і А. Петрушевич, який активно відстоював необхідність використання церковнословянської, а не народної мови.

В умовах наростаючого внутрішнього протистояння, русофіли не змогли сформувати чітких національних та політичних орієнтирів, а тільки реагували на політичні кроки поляків і вживали заходи стосовно непоширення колонізації. Тому, цілком слушним є зауваження В. Мельник, що «розвиток русофільського руху визначався прагненням не до національної окремішності, а до відокремлення від поляків» [3, с. 9].

Протистояння з поляками, а також перші сеймові каденції продемонстрували, що тільки єдність русофілів і народовців може гарантувати їм успіх у стінах сейму. Не зовсім вдалі вибори 1867 р. у порівнянні з виборами 1861 р. змусили галицьких українців до пошуків нових форм організаційного оформлення. Ініціатором створення політичного товариства галичан став Ю. Лаврівський, чия угодовська акція 1869–1870 рр. зазнала невдачі. З метою недопущення розколу українства, він запропонував створити політичний орган «Руську Раду» [4, с. 32]. Українське суспільство вітало створення подібної організації, про що свідчать публікації з газети

«Слово, яка писала, що «час пасивності закінчився і пора активно діяти» [8, с. 1]. Цікаво, що після усіх організаційних заходів, члени «Руської Ради» надіслали ноту звернення до імператора, в якій вказували на правонаступність з Головною Руською Радою 1848 р. [2, с. 9].

Керівництво «Руської Ради» складалося з семи членів, серед яких були як русофіли, так і народовці. Однак, Л. Ілин наводить аргументи, що народовці на чолі з Ю. Лаврівським (близько 25 осіб) намагалися сформувати в межах «Руської Ради» окремих клуб [2, с. 9]. Можна припустити, що на момент створення товариства, народовці мали більшість членів, оскільки на перших загальних зборах товариства 9 червня 1870 р. не було прийнято жодного рішення та не обрано керівництво, оскільки русофіли були в меншості. Тільки 7 вересня 1870 р. русофіли зуміли зібрати більшість і провели перші установчі збори «Руської Ради», під час яких сімох народовців було виключено з товариства, а Ю. Лаврівський заявив про вихід з «Руської ради». Так русофіли змогли отримати зверхність не тільки в українському національному русі Галичини, а й керівництво у першій політичній організації «Руській раді».

Отже, створення «Руської Ради», яка мала об'єднати український національний рух Галичини, не мало бажаного результату для народовців, оскільки повід в товаристві практично одразу захопили русофіли. Позитивом було те, що створення цієї організації асоціювалося зі створенням політичної партії, яка на жаль не була зразком європейських партій, що мали чітку політичну програму.

«Руська Рада» протягом 1870-х рр. забезпечила фактичне домінування русофілів в українському національному русі Галичини. Зосередивши свою увагу на нормотворчій діяльності в стінах Крайового сейму, русофіли у своїй ідеологічній риторичній віддалилися від Росії та зосередили увагу на політичному протистоянні з поляками і одночасному декларуванні ліберального ставлення до імперської влади. На межі 1870–1880-х рр. відбувається налагодження співпраці між русофілами та народовцями, пошуку спільних ідеологем та засобів до підвищення впливу «Руської Ради». Однак, ані вступ молодих народовців у 1879 р. до «Руської Ради» [1, с. 242], ані інші заходи не допомогли вирішити політичну кризу, що сформувалася. Наявність політичного конфлікту з поляками, не дозволяла двом українським політичним течіям витворити спільну програму дій.

Переломним моментом в еволюції українського національного руху Галичини став судовий процес 1882 р. над О. Грабар [11, с. 317]. З одного боку, ці події продемонстрували те, що русофіли втрачають підтримку як серед галичан, а поляки та австрійці готові оперативно протидіяти проросійським політичним крокам. З іншого – русофіли і народовці розпочали активні переговори стосовно консолідації українського руху, що забезпечило його стабільність впродовж 1880-х рр. Однак, остання складова була умовною. На сеймових виборах 1883 р. українці змогли отримати тільки 9 мандатів, з яких 5 були представники народовців [1, с. 242; 14, с. 32]. Це була найменша кількість мандатів, яку отримували українці за весь час існування сему. Представництво у 9 осіб, не дозволяло навіть самостійно формувати петиції та звернення, оскільки для цього потрібно було 15 підписів. У таких умовах, русофіли навіть заявили про відмову від сеймової діяльності.

За цих обставин, успіх українського сеймового представництва у 1883–1889 рр., керівником якого був Ю. Романчук, був неможливим. Однак, відкриття паралельних класів з українською мовою викладання у Перемишльській гімназії, стало символом того, що народовці можуть самостійно не тільки вести політичний провід українців, а й вдало іти на політичні компроміси та переговори з поляками і отримувати від них реальні практичні наслідки. Тому 80-ті рр. XIX ст. стали часом активізації народовської течії, яка одночасно обрала для себе ненасильницький варіант внутрішньої боротьби з русофілами, що на нашу думку було виправдано з огляду на польську сеймову більшість.

Стосовно радикалів, то вони на відміну від русофілів та народовців пройшли організаційний та політичний етапи найбільш швидко і з моменту виникнення на початку 1870-х рр. у 1890 р. створили першу політичну партію класичного типу Русько-Українську Радикальну Партію.

Висновки. Таким чином, з 1848 до кінця 1880-х рр. основні суспільно-політичні течії українців Галичини – русофіли та народовці, пройшли організаційну та політичну стадії розвитку. Характерно, що організаційний етап для них був спільним, чому сприяла також і діяльність Галицького сейму. Не зважаючи на ідеологічні розмежування, русофіли та народовці, задля протистояння польській сеймовій більшості змушені були спільно діяти під час виборчих кампаній, при цьому в самому сеймі, народовці були більш схильними до політичного компро-

місу з поляками. На відміну від організаційного, політичний етап для русофілів та народовців розвивався паралельно. У 1870 р. русофіли з частиною народовців сформували власну політичну організацію «Руська Рада». Однак через політичні розбіжності, народовці залишили цю організацію і в 1885 р. започаткували власну політичну інституцію «Народна рада».

Список використаної літератури:

1. Аркуша О., Мудрий М. Русофілізм в Галичині в середині XIX на початку XX ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Вип. 34 / Відп. ред. М. Крикун. Львів, 1999. С. 231–268.
2. Ілин Л. М. Правові та організаційні засади діяльності української сеймової фракції «Руський клуб». *Приватне та публічне право*. 2017. № 3. С. 8–11.
3. Кудлач-Мельник В.І. Політичне товариство «Руська Рада» (1870-1914 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.0; Івано-Франківськ : Б.в., 2008. 20 с.
4. Лавринюк В. Революція 1848 року, її результати та значення. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Вип. VII. Серія: Історія : Збірник наук. праць. / За заг. ред. проф. М.М.Алексієвця. Тернопіль, 1998. С. 27–35.
5. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців: 1848–1918: В 2 ч. Львів, 1926–1927. Ч.1. 736 с.
6. Мончаловській О. Главныя основы русской народности. Львовъ, 1904. 34 с.
7. Мудрий М. Галицьке русофілізм в сучасній історіографії: стан і перспективи дослідження. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 9 / Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля / Відп. ред. О. Аркуша; упоряд. О. Середа, О. Аркуша. / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2001. С. 254–280.
8. Наши дила. Руская Рада. *Слово*. 1870. 22 априля (4 мая), Ч. 31. С. 1.
9. Райківський І. Питання єдності русько-українського простору в громадській думці Галичини під час революції 1848–1849 рр. *Галичина*. 2013. Ч. 22–23. С. 159–168.
10. Слотюк Т. Публіцистичний дискурс москвофілізму як суспільного явища в контексті української історії та преси. *Вісник Львівського університету. Серія : Журналістика*. 2014. Вип. 39(1). С. 317–329.
11. Сухий О. Від русофілізму до москвофілізму (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті). Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2003. 498 с.

12. Сухий О. Зародження русофільських настроїв у Галичині в 40-х роках XIX століття. *Дрогобицький краєзнавчий збірник* / Ред. кол. Л. Тимошенко (голов. ред.), Л. Винар, Л. Зашкільняк, Я. Ісаєвич та ін. Дрогобич: Коло, 2003. Вип. 7. С. 283–300.
13. Чорновол І. Забутий учитель І. Франка. Микола Антонович – професор і посол на Сейм. *Перемишль і черемиська земля протягом віків*. Збірник наукових праць та матеріалів Міжнародної наукової конференції. Перемишль-Львів, 2001. С. 185–192.
14. Янишин Б.І. Народовці на рубежі 70-80-х рр. XIX ст.: творення нової моделі політичної культури. *Український історичний журнал*. 2001. № 6. С. 86–100.

Krykhovetskyi I. Z. Organizational and political stages of the Ukrainian national-political movement of Galicia of the XIX century

The purpose of the article is to determine the main stages of transformation and development of the main socio-political currents of Galician Ukrainians, in particular at the organizational and political stages. The article highlights the main stages of formation and development of socio-political movements of Galician Ukrainians in the second half of the XIX – early XX centuries. The main focus is on the organizational and political stages of development of Russophile and popular currents, which chronologically corresponded to 1848–1890. The proposed names of each of these stages indicate not only the worldview and ideological orientation of the movement, but also the political and legal component. In fact, for Russophiles and populists the organizational stage took place simultaneously – from 1848 to 1869. It is established that the establishment of the Galician Sejm in 1861 and election campaigns to it contributed to the consolidation of the Ukrainian national movement. sufficient number of ambassadorial mandates and compete effectively with the Poles. Only in the early 1870-s between the Russophiles and the Narodniks formed the main ideological differences that persisted until the early twentieth century. In contrast to the organizational, the political stage for Russophiles and populists developed in parallel. It is pointed out that the Russophiles were the founders of the first political organization, the “Ruska Rada”, which during the 1870-s ensured their de facto dominance in the Ukrainian national movement in Galicia. It is significant that the initiators of the creation of the «Russian Council» were the Narodniks, who later, due to political differences, left this organization and in 1885 started their own political institution “People’s Council”. In fact, the 1880-s were a time of intensification of the popular current, which at the same time chose for itself a non-violent version of the internal struggle against the Russophiles, which was justified in view of the Polish Sejm majority. As for the radicals, they, unlike the Russophiles and populists, passed the organizational and political stages most quickly and since their inception in the early 1870s in 1890 created the first classical political party, the Russian-Ukrainian Radical Party.

Key words: *Galicia, Austrian Empire, Galician Sejm, Russophiles, populists, Sejm activity, politicization.*